

Sulyok Tamás

AZ IGAZSÁG ÁLTALÁNOS ÉS NÉHÁNY SPECIFIKUS
KÉRDÉSE A POLGÁRI PERBEN

Bevezetés

Polgári eljárási törvényünk a szocialista igazságosság megvalósításának feladatát tűzi ki a polgári eljárás elé. E feladat betöltésének azonban elengedhetetlen feltétele "az ügy szempontjából lényeges tények és társadalmi-gazdasági összefüggések kiderítése, más szavakkal az objektív igazság megállapítása."¹

A burzsoá eljárási kódexek általában nem rögzítik az objektív igazság kiderítésének kötelezettségét, hanem megelégszenek az ún. formális, alaki igazság megállapításával. Ez a felfogás párosul a burzsoá bíróság bizonyításbeli passzivitásával, azzal a követelménnyel, hogy a bíróság a pert "úgy döntse el, ahogy a felek eléje terjesztették".² A burzsoá tárgyalási elv szerint a bizonyítás anyagát kizárólag a felek szolgáltatják, mivel felfogásuk szerint a polgári perben a felek magánérdekeiről van szó.³ "A tárgyalási elv, amely szerint a tényállási anyag szolgáltatása és megállapítása a felek kötelessége, azon a megfontoláson nyugszik, hogy mindegyik fél a saját érdekeit kövesse, s a számára kedvező tényeket állítsa és bizonyítsa, és hogy mindkét fél előadásából, a fő- és mellékbizonyítás együttthatásából az igazság mielőbb következzen." ⁴ Az ilyen igazság azonban nem feltétlen az objektív - azaz a per résztvevőinek akaratától és tudatától függetlenül létező - valóságot tükrözi, hiszen a bíróság hivatalból nem rendelhet el bizonyítást, s így olyan tényeket is ítélete alapjává kényszerű tenni, amelyeknek valóságáról nincs meggyőződve.

Egyes nézetek formailag elismerik ugyan a bíróság bizonyításkezdeményezési jogát, tartalmilag azonban a magánérdek érvényesülésének rendelik alá: "Habár a bíróságnak megvan az a joga, hogy a szükséges bizonyítást hivatalból kezdeményezze, azonban ennek körében csupán a felek előterjesztéseire és közreműködésére szorítkozhat, akiknek kötelességük, hogy a tényanyagot a bíróság elé terjesszék és a bizonyítás eszközeit megjelöljék."⁵ Megállapítható tehát, hogy a burzsoá perbeli igazságelméletek elsősorban a rendelkezési elv és a tárgyalási elv burzsoá felfogásából fakadnak, melyeket a magánérdekeken alapuló abszolút rendelkezési jog és a bíróság bizonyításbeli passzivitása jellemez.

A szocialista eljárási törvények ezzel szemben az objektív igazság, a tárgyi valóságnak megfelelő tényállás, feltárását tűzik ki célul./A Pp. eredeti szövege "anyagi igazságot", a hatályos szöveg "igazságot" említ./Ezzel függ össze a bíróság aktív szerepe a tényállás felderítésében, a hivatalbóli bizonyítás elrendelés széleskörű lehetősége, valamint az ügyészi részvétel biztosítása a polgári perben.

Az igazság fogalmáról, egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről a hatvanas évek elején komoly irodalmi vita zajlott le a Magyar Jog hasábjain, amely nagymértékben hozzájárult az igazság új, szocialista értelmezéséhez és fogalmának tisztázásához. A vitát főként az motiválta, hogy a Visinszkij-féle jogelméleti alapokon nyugvó igazságkonceptió erre az időre tarthatatlanná vált, s ennek helyét - először a büntetőeljárási jog tudományában - felváltotta az objektív, abszolút igazság megállapításának lehetőségét és szükségességét igenlő állásfoglalás, ami a polgári eljárásjog tudományában is a kérdés precizizálásának szükségletét indukálta. A vita fő kérdései az alábbiak voltak:

- Mi a bíróság feladata a szocialista polgári perben; a valóság vagy a valószínűség megállapítása?

- Mit ír elő e tekintetben a Pp.?

- Vannak-e, s milyen biztosítékai a valóság megállapításának a szocialista polgári perben?⁶

A vitában kikristályosodott - s általunk is helyesnek vélt - egyik álláspont szerint /Révai, Csiki/ a polgári perben sem hozható döntés valószínűség alapján, hanem a megállapított tényállásnak a jogi relevancia keretében az abszolút igazság mértékével kell rendelkeznie.

Az első részben az előbbi megállapításból kiindulva vizsgáljuk meg az igazság-fogalmat, a filozófiai és a jogtudomány néhány újabb kutatási eredményét is figyelembe véve. A második részben választásunk azért esett éppen az apasági és származásmegállapítási perekre, mert ezekben - éppen a bizonyítás tárgyára tekintettel - problematikusnak tűnhet az objektív, abszolút igazság megállapításának lehetősége, s ezért az apasági perek ilyen szempontból való vizsgálata szerfelett érdekfeszítő.

I. Az igazság általános kérdései a polgári perben

Polgári eljárási törvényünk több helyen is használja az igazság terminust, de nem mindig azonos értelemben. A Pp. 1. §-ában és 3. §-ában az igazság szó az igazságosságot /törvényességet/, az 5. §-ban a filozófiai-ismeretelméleti értelemben vett igazságot jelenti. A szónak e két eltérő értelmét más nyelvekben különböző szavak jelölik: pl. iustitia, justice, Gerechtigkeits, valamint veritas, verite, Wahrheit stb.

1. Az igazság filozófiai-ismeretelméleti fogalma

Az emberi megismerés, az állatéval ellentétben, sohasem automatikusan adekvát, hanem eltérhet tárgyától. Ugyanakkor az ember képes felismerni, hogy téved, s tévedésének korrigálása számára mint igazságprobléma jelentkezik. Ha ezen felül figyelembe vesszük, hogy az ember nemcsak érzel, de gondolkodik is, és a gondolkodás világa nemcsak a konkrétan létező jelenségekre, összefüggésekre terjed ki, nem lehet kérdéses előttünk az igazság-probléma létjogosultsága.

A marxizmus klasszikusai az arisztotelészi ún. "realista" igazságdefiníció materialista változatát képviselték. Arisztotelész szerint az igazság a tudat megegyezése tárgyával⁷, a tudat tárgya azonban egyaránt értelmezhető szubjektívként és objektívként, ezért a marxizmus igazság-konceptiójának hangsúlyoznia kell a tudat tárgyának objektivitását. Lenin így fogalmazta meg e problémát: "Van-e objektív igazság, vagyis lehet-e az emberi képzeteknek olyan tartalmuk, amely nem függ a szubjektumtól, nem függ az embertől, sem az emberiségtől?"⁸ Ebből, valamint Lenin más kijelentéseiből - pl. "A természettudománynak az az állítása, hogy a Föld az ember előtt létezett, objektív igazság" - arra következtethetünk, hogy ő igazságon azt a képzetet, azt a tudattartalmat /s nem magát az objektív valóságot!/ értette, amely megegyezik az objektív valósággal, de az utóbbi az előbbitől teljesen független.

Az újabb marxista meghatározások is hasonló eredményre jutnak: "Az igazság az objektív valóság hű visszatükröződése az ember tudatában, amely olyannak mutatja azt, amilyen önmagában, függetlenül az embertől és tudatától." - írja Szpirkin tankönyvében. Földes Tamás rövidebb meghatározása szerint az igazság "az objektív valóság hű visszatükröződése az ember tudatában".⁹

Az objektív valóságról fennálló tudomásunkat kijelentések formájában fogalmazzuk meg, s ezeket újra valóságalapjukhoz mérjük, verifikáljuk. Egy kijelentés igazsága mindig attól függ, hogy mennyire tükrözi adekvátan azt a valóságdarabot, amelyre vonatkozik. Kijelentés tételének a legáltalánosabban két feltétele van: egy meghatározott objektum, és egy - ezt adekvátan visszatükrözni képes - szubjektum egyidejű fennállása. Az objektív igazságnak is van tehát egy elengedhetetlen szubjektív mozzanata az, hogy "csak annyiban válhat igazsággá, hogy valaki kijelentés formájában tételezi"¹⁰, egyébként csak az objektum létezne, ami önmagában nem igaz és nem hamis. Az igazság mindig valamely tudattartalom jellemzője, amely az objektumot adekvátan tükrözi vissza, s ugyanakkor független a kijelentést tevő tudatától. S az igazságot éppen ebben a függetlenségében lehet objektívnek nevezni, ami nem mond el- lent annak, hogy az igazság legáltalánosabban mindenképpen egy - objektum és szubjektum közötti - relációt fejez ki, hiszen kijelentéseinket nem véletlenül, hanem azért tartjuk igaznak, mert a valósággal adekvátak.

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy mi az a valóság, amelyre vonatkozó kijelentéseinket igaznak tarthatjuk? Lehet-e az objektív - azaz a tudattól függetlenül létező - valóságon túlmenő szférát is az igazság alapjának tekinteni? Egyszerűbben: lehet-e az un. fenomenológiai valóság /"az érzékelt és gondolt valóság"¹¹/ az igazság tárgya? Igenlő válasz esetén úgy tűnhet, mintha az igazság objektivitását próbálnánk meg kétségbe vonni. Pedig nem erről van szó! Az igazság objektivitása és az, hogy az igaz kijelentés az objektív valóságról szól-e, nem szükségszerűen együttjáró jelenségek. Az igazság objektivitása nem függ az igazság tárgyától, valóságalapjától, csupán azt a követelményt fejezi ki, hogy a kijelentés igazsága attól a valóságszférától függjön, amelyre vonatkozik, ami azonban független legyen a kijelentő tudattól. S hogy e kérdés-

felvetés nem skolasztikus, azt az alábbiak is igazolják.

A perbeli bizonyítás eredményeként igaz kijelentéseket kell nyernünk valamely tény fennállásáról vagy fent nem állásáról, s általános jelenség, hogy ezen kijelentések alapja a fenomenológiai valóság körébe tartozik. Jellemző példája ennek a tanuvallomás bizonyítási eszközként való felhasználása, hiszen ez esetben a bíróság ténymegállapításai ugyan látszólag a valóságosan létező tényekről szólnak, az észlelés közvetettsége miatt azonban a bíróság által megállapított tényállás igazságértékét - legalábbis részben - a tanuvallomás igazságértéke fogja meghatározni, tehát az, hogy a tanu tudata mennyire adekvátan tükrözte az objektív valóságot. Azt is mondhatnánk, hogy a bíróság ténymegállapításának közvetlen tárgya a tanu tudata, s csak közvetett tárgya az objektív valóság. Hasonló megállapításra jutott Hámori Vilmos is: "A tanuvallomás bizonyító eszközként való felhasználása azon alapul, hogy a bíróság feltételezi, hogy az adott tényeket az adott időben és módon helyesen észlelték"¹², s ez a feltételezés olyannyira a tanuvallomás sajátosságából fakad, hogy nincs is mód arra, hogy a tanu a saját vallomásának igaz voltát bizonyítsa. Ezért is nevezte Markó Jenő a tanubizonyítást "tekintélyi bizonyításnak".¹³

Általában igaz tehát, hogy az érzékelt és gondolt - nem tárgyi - valóságra vonatkozó tudomásunk is lehet objektív igazság, csak itt a torzítás magasabb szintű lehetőségével kell számolni. Mégsem kizárható ki ez a jelenség sem a filozófiai, sem a jogi megismerés és bizonyítás rendszeréből, sőt a perbeli bizonyításban maga a jogszabály konstituál ilyen helyzetet, amikor a tanubizonyítást a perben lehetővé teszi. Ahhoz azonban, hogy ez ne menjen az igazság kiderítésének rovására, újabb jogi eszközök bevezetésére van szükség. Itt nem elsősorban a hamis tanuvallomás büntetőjogi szankciójára gondolunk, hiszen ilyen

természetü elítélés alig történik, inkább a bizonyítékok értékelésének szabadságára. "A per adatai általában nem alkalmasak arra, hogy a bíróság egyszerű következtetések útján jusson el a valóság feltárásához."¹⁴ Ezért a tényekről szóló kijelentéseket a bíróság nemcsak egymás mellé illeszti, nemcsak következtetéseket von le belőlük a logika szabályai szerint - mert ezek még nem tennék lehetővé a torzítások kiküszöbölését -, hanem széleskörű értékelő tevékenységet is folytat, a bizonyítékokat egymáshoz méri, viszonyítja: a maguk összességében értékeli és meggyőződése szerint bírálja el. A bíróság maga dönti el, hogy mely bizonyítékot tekint hiteltérdemlőnek, s hogy az igazságnak megfelelő meggyőződést mikor tekinti kialakultnak.

A polgári perben tehát a bíróság feladata, hogy a tényállást tudomáskijelentések illetve közvetlenül észlelt tények értékelésével, következtetések levonásával, az objektív valósággal egyezően állapítsa meg. Az ilyen igazság már csak a törvényben meghatározott feltételek mellett tehető vitássá /res iudicata pro veritate habetur/. Ez különöbzteti meg a bíróság által megállapított igazságot más tudományos és történeti igazságoktól, s ugyanakkor fokozott követelményt állít a "bírói igazság" elé: azt, hogy szinte abszolút meggyőző erővel rendelkezzenek, s kitűnjék belőle, hogy az adott esetben nem volt más tényállás megállapítható.

2. Az igazságosság; a normák igazságértéke

Az igazságosság eredetileg feltehetően csupán erkölcsi követelmény volt, de a jog kifejlődésével ezekre a magatartási szabályokra is kiterjedt. Tartalmát igen nehéz pontosan meghatározni, kezdetleges formájában azonban a római jogban fellelhető alterum non laedere, suum quique

tribuere követelményeket foglalhatta magába. A jogi és az erkölcsi igazságosság egymáshoz való viszonyának problémája igen sok érdekes elméleti összefüggést rejt magában, melyekre azonban most nincs mód bővebben kitérni. Az viszont tény, hogy az igazság - mint erkölcsi követelmény - és a törvényesség egymáshoz való közelítése a szocializmusban egyre erősödik, s bizonyítja ezt a Pp. szóhasználat is, amely szerint az 1. §-ban és a 3. §-ban használt igazság szó a törvényességgel szinonim értelemben szerepel.

Az igazságosság - mint erkölcsi vagy jogi jelenség - történelmi kategória.¹⁵ "Az igazságosságot a mi viszonyaink között ... a munkásosztály és államának érdekei határozzák meg."¹⁶ Ez a meghatározás azonban nem közvetlenül, hanem a törvényesség útján valósul meg.

"Az igazságnak ez a második értelme, osakúgy, mint a törvényesség erkölcsi-jogi fogalma, s mint ilyen normatív is."¹⁷/Kiemelés tőlem - S.T./ Ebből önként adódik az elhatárolás fő kérdése: alkalmazható-e az igazság filozófiai meghatározásában foglalt követelmény, jelesül a valósággal egyezőség a normák vonatkozásában is, azaz birnak-e a normák igazságértékkel?

A norma alapvetően Sollen-jelenség, amely az emberi magatartást - a valóságos kauzális összefüggések láncolatából kiemelve - célként tételezi; azaz nem ismereteket szolgáltat már megtörtént tényekről, hanem diszpozíciókat ad jövőbeni cselekedetekre vonatkozóan. A normák különböznek a jövőre vonatkozó kijelentésektől is, mivel nem közölnek állításokat a jövőről, egy jövőbeni esemény bekövetkezte nem igazolja, de nem is cáfolja a normát, valóságtartalma ilyen módon nem ellenőrizhető. Ha a normák igazságértékét valóságtartalmuk alapján akarnánk meghatározni, arra az eredményre jutnánk, hogy minden norma osak részben igaz, hiszen mindig vannak, akik megszegik. Kolbjakov szerint a normák igazságértékét az alapozza meg,

hogy "hűen tükrözik vissza korunk társadalmi viszonyait..."¹⁸ Mig azonban a kijelentések közvetlenül, a normák "csak közvetve köllés formájában tükrözik vissza azt".¹⁹ A normák társadalmi funkciója azonban nem is az objektív valóság közvetlen visszatükröződése - éppen ebben különböznek a természeti törvényektől -, hanem az emberi magatartás preskriptív regulációja. Közvetve, a társadalmi gyakorlaton keresztül, sajátos formában mégis tükrözik a normák a valóságot, és visszahatnak reá: orientáló funkciót töltenek be, s közvetett kognitív tartalommal rendelkeznek.

Ugyanakkor a normák szerkezetéből következik az is, hogy a bennük meghatározott következményeket valamely tény fennállásához vagy fenn nem állásához fűzik. Az igazságosság érvényesülésének elsődleges feltétele tehát "a tényállás, az ismeretelméleti, logikai igazság tisztázása, hogy azután ennek alapján eldönthető legyen, mit követel az igazságosság, a törvényesség".²⁰ A tényállás teljes felderítése azért is nélkülözhetetlen, mert a jogszabályban meghatározott következmények ellenkező esetben olyan tényálláshoz is fűződnenek, amelyeknek fennállása nem bizonyos. Nem érthetünk egyet Hartai véleményével, miszerint "A polgári per bírósága tudomásul véve, hogy erőfeszítései /ti. a tényállás felderítése irányában - S.T./ eredményre nem vezetnek, a perrendtartás igazságfogalmának másik eleméhez, a helyesen kiválasztott jogszabályhoz és a szocialista erkölcsök szerinti elbírálás mércéjéhez fordulhat és alakíthatja döntését". Az ilyen eljárás, amellet, hogy jogbizonytalanságot eredményez, a polgári per céljaival sem egyeztethető össze, hiszen a "polgári per általános célja a törvényesség érvényre juttatása, eseti célja pedig az adott jogvita eldöntésével jogvédelem nyújtása, az általános és különös célnak csak az az eljárás felel meg, amelyben megvalósul a szocialista igazságosság, ez pedig csak úgy lehetséges, ha a jogvitát a bíróság az objektív igazság alapján dönti el."²¹ Általánosságban leszögezhető

tehát, hogy az igazságosság megvalósulása a polgári perben csakis a valóságnak megfelelő tényállás megállapítása, a filozófiai-ismeretelméleti igazság tisztázása révén lehetséges, hiszen bármilyen jogkövetkezmény csak való tényekhez fűzhető. Ez pedig elvezet minket egy újabb problémához, jelesül ahhoz, hogy milyen mértékben követelhető meg a bíróságtól a valóság feltárása.

3. Az abszolút igazság problémája a polgári perben

A már említett igazság-vitának sarkalatos kérdése volt, hogy "a bírói ítélet alapja csak abszolút bizonyossággal megállapított tényállás lehet-e, vagy meg kell-e elégednünk a bizonyosság alacsonyabb fokával is?"²² Hartai László szerint "eljárási jogszabályaink a polgári jogi perekben a tényállás abszolút igazság szerinti felállítását nem követelik meg."²³ Érvként hozta fel, hogy szerinte a Pp. 1. § és a 3. § között tartalmi ellentmondás van, míg ugyanis az előbbi megkövetelné az abszolút igazság kiderítését, addig az utóbbi csak azt a kötelezettséget róná a bíróságra, hogy "törekedjék" erre. Az abszolút igazság megállapításának alapelvét tűrné még meg szerinte a 206. § /3/ bekezdése, valamint a vélelmekre és a szakértői vélemények értékelésére vonatkozó törvényi rendelkezés is.

Azt, hogy az abszolút igazságnak megfelelő tényállás megállapítása a polgári perben szükségtelen, a burzsoá gondolkodók vetették fel először. Ez a felfogás egyenesen adódott a közérdek és a magánérdek merev szembeállításából, s általában a burzsoá polgári per magánautonomista felfogásából, a rendelkezési elv abszolutisztikus értelmezéséből. Voltaire írja: "Ha arról van szó, hogy magyarázatok valamely végrendelet kétértelmű intézkedését vagy értelmezzétek

a kereskedelmi vagy az öröklési törvénynek nem világos rendelkezését, s feltétlenül szükséges, hogy határozatot hozzatok, a határozatok hozatalában a valószínűségnek lehető legnagyobb foka szolgál vezető irányelveként. Hiszen itt mindig csak anyagi eszközökről, pénzről van szó." A büntető eljárásban már szerinte is teljesen más a helyzet. Ezekben az esetekben a valószínűségnek még a legmagasabb foka sem elegendő."²⁴ /Kiemelés tőlem - S.T./

Hogy a probléma megoldásához közelebb kerüljünk, ejtünk néhány szót arról, hogy milyen értelemben használatos az abszolút igazság a filozófiában valamint a jogtudományban. A marxista filozófia itt általában Lenin igen szűkszavú megállapításából indul ki: "A materializmus szempontjából a történelmi feltételektől függenek azok a határok, ameddig ismereteink az abszolút igazságot megközelítik, de feltétlen ennek az igazságnak a létezése, feltétlen az, hogy közeledünk hozzá." Lenin abból indul ki, hogy a társadalom története fejlődő folyamat, amelyen belül az egyes fokokon más és más - de egyre fokozódó - mértékben közelíthető meg az abszolút igazság, azaz a valóság teljes és tökéletes elsajátítása. Az abszolút igazság tehát maga a valóság totalitását hűen visszatükröző tudattartalom, míg a relatív igazság a valóságra vonatkozó olyan hű visszatükröződés, amely a kor tudományos és társadalmi fejlettségével adekvát, s ennek megfelelően különböző formában és mértékben fogyatékos.

Abban a kérdésben azonban, hogy az emberiség számára elérhető-e tiszta formában az abszolút igazság, a marxista filozófia álláspontja nem egységes. Földes véleménye szerint "az objektív valóság szakadatlanul változik, végtelenül összetett és kimeríthetetlen. Ezért abszolút igazságon a teljes és végleges igazságot kell érteni, ez azonban tiszta formájában elérhetetlen az emberiség számára."²⁵ Elképzelése alapján minden abszolút igazság tartalmaz relatív elemet, de fordítva: a relatív igazságban is vannak

abszolút mozzanatok, sőt ezek mennyisége a megismerés történelmi folyamatában egyre nő. Ugy érezzük, hogy a valóság sokrétűségének megőrzését és hű visszatükrözését ez a koncepció oldotta meg legjobban, minden szinten egységbe olvasztva az abszolút és a relatív igazságot.

Itt kell megemlíteni azt az újabb helyes koncepciót /N. Hartman, Kopnyin, Földes/, amely az igazság és a bizonyítás fogalmát megfelelően elkülöníti és összefüggéseit megállapítja. Ezzel összefüggésben rámutatnak, hogy az igazság nem függ attól, hogy általánosan elfogadják-e, egy elmélet akkor is lehet igaz, ha csupán egyetlen ember vallja magáénak. "Nyilvánvaló, hogy ha valamely hipotézis a bizonyítás során igazolódik, akkor már előbb is igaz volt, a valóságot már a bizonyítás előtt is hűen tükrözte, a bizonyítás eredményességét többek között a hipotézisben benne rejlő igazságtartalom tette lehetővé."²⁶ A dialektikus materializmusnak nem felel meg az a szemlélet, hogy az igazság - tárgyi kritériumok híján - az emberek általános egyetértésétől, tapasztalatától függjön. Ezt az elvet már korábban, az igazság két értelmének elhatárolásánál is alkalmaztuk, megállapítva, hogy sem filozófiai, sem jogi szempontból nem megalapozott való tények helyett normákat /emberi megállapodás termékeit/ az objektív igazság valóságalapjának tekinteni.

Az igazság és a bizonyítás elhatárolásának jogi vetületét fogalmazza meg Hámosi, amikor megállapítja, hogy "meg kell különböztetni az igazságot tartalmazó megismerésünk terjedelmét az abban való bizonyosságtól."²⁷ A perben a bizonyítás nem olyan széleskörű művelet, mint a tudományokban, főként a filozófiában, hanem jogilag szabályozott, behatárolt folyamat annyira, hogy bizonyos esetekben a jogszabály kizárja illetve csak meghatározott feltételek mellett engedi meg a valóság feltárását.

/Pl. vélelmek, vagy a Btk. 182. § /2/ bekezdésében szabályozott valóság bizonyítása /Eppen a bizonyítás normatívve behatárolt volta miatt, a perbeli igazságfoglalmat szűkebben kell megvonni a filozófiánál. A jogszabályi behatároltság okozza azt is, hogy a földes által a "bizonyítás általános relativizmusának" nevezett jelenleg nem érvényesül a processzusális bizonyításban. Ez a bizonyításnak egy olyan általános embert korlátozást jelent, amely végső fokozat a szubjektum ellenőrzésével, és mivel a bizonyítás embert művel, ezért mindig megmarad a kétely bizonyos lehetséges, bár "ez a kétely nem egyedül a nem legfőbb jellemzője a bizonyosságra folyamathoz".²⁸ A processzusális bizonyítás azonban olyan feltételek között folyik, ahol a kétkedésnek ez az általános elvi lehetséges szintje teljesen indifferens. A két-köznapról élt események körében - hiszen ezek a perbeli bizonyítás szokásos tárgyat - abszolút bizonyítottnak kell tekinteni olyan tényeket is, amelyek a filozófiát megismerés szempontjából nem feltétlen azok. Ebben a részben a jogszabályok által behatárolt körben, szabályosan lefolytatott bizonyítás abszolút bizonyítottnak eredményez, és az abszolút igazság megállapítását csak az adott helyzeten esetleg elháríthatatlan, de nem általa-ban leküzdhetetlen okok akadályozhatják: így az, hogy "szűkebb körű fogatkozások miatt nem tudunk tényeket megismerni, igaz ismereteket egyelőre nem tudjuk bizonyítani, bizonyítottakról pedig tudomásunkról utólag derül ki, hogy nem igaz."²⁹

Az abszolút igazság filozófiájában a jogi értelmezés közzét van egy másik igen lényeges küldetés is, nevezetesen az, hogy elterjedt a valóság szűkebb körében, az abszolút igazság alapjait szorítja.

Az abszolút igazság a filozófiában a valóság totálisnak tekinthető és végtelenségig elcsúszhatatlan jelen-

ti, ami egy adott történelmi helyzetben meghatározott relatív mozzanatokot tartalmaz. Az "alap" tehát itt az egész valóság, vagy a valóság egy darabjának totalitása.

Az abszolút igazság processzuális felfogása ellenben azt a követelményt fejezi ki, hogy a tényállás a jogilag releváns, azaz a "valóságnak a jogszabályok szempontjából szükséges lényegét" teljesen és tökéletesen tükrözze; a relevancián túli tények tekintetében azonban ilyen követelmény nincs. A bíróság ugyanis nem általánosságban rendel el bizonyítást, hanem egy többé-kevésbé körülhatárolt valóság-szféra vonatkozásában: a per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása végett /Vö. Pp. 163.§ /. Az ilyen módon megállapított "abszolút" igazság is tartalmaz relatív elemeket, csupán egy meghatározott viszonylatban, a jogszabályok által behatárolt tényállás keretében bírhat valóban abszolút mértékkel.

De mi a bizonyíték arra, hogy a bíróság által a bizonyítás körén kívül esőnek ítélt tény valóban relevancián túli-e? Erre csak az nyújthat garanciát, ha a bíróság abszolút bizonyítottságú tényállást produkál, a felek által indítványozott és a hivatalból elrendelt bizonyítási cselekmények során felmerült valamennyi bizonyítékot összességükben - a per egyéb adataival egybevetve - a jogszabályoknak megfelelő módon értékeli.

Az abszolút igazság processzuális fogalmának fő mozzanatai az alábbiak:

a/ a törvényességgel kapcsolatos fogalmi elemek:

- az abszolút bizonyítottság, az eljárási jogszabályok maradéktalan betartásával;
- mely az anyagi jogszabályok szempontjából az adott ügyben releváns összes tényre kiterjed;

b/ az igazsággal kapcsolatos fogalmi elemek:

- az így megállapított tényállás a jogszabályok szempontjából releváns valóságzférát adekvátan tükrözze.

Ha valóban komplex igazságfogalmat akarunk alkalmazni a polgári perben, a valóságos tényállás teljes és tökéletes felderítéséhez mindig elengedhetetlenül kapcsolódik a törvényesség /igazságosság/ követelménye úgy, hogy egyrészt az abszolút igazság feltárása csakis az eljárás törvényessége mellett lehetséges, másrészt pedig az anyagi jogszabályok határozzák meg azt a tényállási kört, amelyben a valóságot meg kell állapítani ahhoz, hogy a vonatkozó jogkövetkezmények alkalmazhatók legyenek.

Lényegében hasonlóan határozta meg Hámori is az abszolút igazság perbeli fogalmát: "A bíróság minden lényeges kérdésben a felmerült bizonyítási lehetőségek teljes kimerítésével tényállást tud meghatározni, és ez megfelel a valóságnak."³⁰ A meghatározásból azonban nem tűnik ki egyértelműen, hogy mi az a "minden lényeges kérdés", amelyet a perben bizonyítani kell, s nem teljesen világos az sem, hogy mit kell a "felmerült bizonyítási lehetőségek" alatt érteni. Az utóbbival kapcsolatban felvetődhet a kérdés, hogy szükséges-e a felmerült valamennyi bizonyítási lehetőség kimerítése ahhoz, hogy abszolút igaz tényállás legyen megállapítható. Hámori fogalmazása úgy is értelmezhető, hogy a bíróságnak minden felmerülő bizonyítási indítványnak helyt kellene adnia ahhoz, hogy valamennyi bizonyítási lehetőséget kimerítse.

A "felmerült bizonyítási lehetőségek" és a Pp. 206. § /1/ bekezdésben említett "felmerült bizonyítékok" szerintünk nem szinonim fogalmak. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a jogilag releváns tényállás egészére, de csak a bíróság által szükségesnek ítélt körben lefolytatott bizonyítás

alapján kell a tényállást megállapítani. Felmerült bizonyítási lehetőségek alatt azonban az elutasított vagy mellőzött bizonyítási indítványokat is érteni lehet, amelyek az abszolút igazság megállapításának feltételei csak akkor lehetnek, ha az elutasítás jogszabályt sértett, vagy egyébként az igazság kiderítését nem szolgálta.

Általánosságban leszögezhető, hogy a filozófiai és a polgári eljárásjog más szinten értelmezi az abszolút igazság fogalmát, bár lényeges összefüggés is kimutatható közöttük. Abból, hogy a marxista filozófia egyes igazságkoncepciói az igazság relatív mozzanatait nem tartják kiküszöbölhetőnek, nem következik, hogy a polgári perben ne lehetne az abszolút igazságnak megfelelő tényállást megállapítani. A bizonyítás un. "általános relativizmusa" csak az objektum és a szubjektum legelvontabb viszonyában érvényesül, s az igazság relatív elemei éppen a megismerési folyamat konkrétsága, behatároltsága miatt a perben gyakorlatilag elhanyagolhatókká válhatnak. Elérhető tehát olyan abszolút igazság, hogy a bizonyítás során a jogilag releváns tényállás tekintetében az igazság minden relatív elemét kiküszöbölve olyan bírói meggyőződés alakul ki, amely teljesen adekvátan tükrözi a valóság azon részét, amelyre vonatkozik.

Ennek ellenére előadódhat olyan helyzet, hogy megfelelő bizonyítási lehetőségek, eszközök hiánya, "hosszú idő eltelte stb. miatt un. bizonyítási szükséghelyzet /Beweissnotstand/ áll elő, s in concreto nem állapítható meg abszolút igaz tényállás. Ilyen esetben, ha csak egy tényelem tekintetében is csupán valószínűség áll fenn, a tényálláshoz nem fűződhetnek a meghatározott jogi következmények, mivel a "valószínűségre alapított döntés ingatag, s alkalmatlan lesz arra, hogy a szocialista igazságszolgáltatás feladatait betöltse."³¹

A jogszabály nem kényszeríti a bíróságot arra, hogy döntését valószínűség alapján hozza meg, hanem a bizonyítá-

sí teher intézményének alkalmazását teszi lehetővé, melynek folytán a bizonyítatlanságból származó hátrányt a nem bizonyított fél viseli.

Az abszolút igazság mellett szólni kell a relatív igazság perbeli jelentőségéről is. Háromfajta fogalom meghatározását, mely szerint relatív igazságról akkor beszélünk, ha "egyes lényeges tények tekintetében bizonyítékok hiányában nem volt megállapítható tényállás egyik irányban sem..."³² nem tartjuk elfogadhatónak, mivel véleményünk szerint ő a relatív igazságot a bizonyítást szűkeghelyzet fogalmával azonosítja. Sokkal megfelelőbbnek tűnik Csiki alábbi meghatározása: "Relatív igazságot állapít meg a bíró, amikor valamely tudományág tudományos kutatásának relatív igazságát teszi tényelenné."³³ Ebben az esetben a filozófiát igazságfogalom segítségével hívszáról van szó, hiszen a bírói kifejezés itt olyan tényekre vonatkozik, amelyek nem a jogi tényállás, hanem a tudományos megismerés körébe tartoznak, s így ezekre a perbeli abszolút igazságfogalom nem alkal-

mazható.

Az igazság-vita egyik fő kérdéseinek - ti., hogy meg-

követeli-e a Pp. az abszolút igazságnak megfelelő tényállás felállítását - megválaszolásával még adócsak vagyunk. Hartal ezzel kapcsolatban azt állítja, hogy a Pp. I. §-a szerint el kell érni az abszolút igazságot, a Pp. J. §-a szerint pedig csak "törökédni" kell erre, s ez a két - szerinte ellentmondó - rendelkezés, valamint a 206. § 3/ bekazdds és egyéb törvényi rendelkezések is megértirik az abszolút igazság kiderítésének alapelveit a polgári perben. Ezzel szemben az alábbi ellendörvek hozhatók fel.

Az esetek döntő többségében sikerül az abszolút igazság alapján tisztázni a tényállást. A "törökédni" szó használatát szertintünk azért is indokolt, mert figyelembe veszi, hogy a már említett esetekben nem feltétlen lehetséges az abszolút igazság feltárása.

Az, hogy a törvény valamely alapelv alól kivételeket állapít meg, nem jelenti ezen alapelv megtörését. Nem lehet pl. a közvetlenség elvének megtöréseként értelmezni azt a rendelkezést, hogy a bizonyítást bizonyos esetekben//176.§ /1/, 188.§/2/ stb./ elnök, kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság is fogyanatosithatja. Ugyanigy nem értelmezhető a nyilvánosság elvének megtöréseként az ezt államtitok, szolgálati titok vagy erkölcsi ok miatt korlátozó rendelkezés.

A szocialista törvényesség megköveteli, hogy a jogszabályban meghatározott következményeket csak olyan tények fennállásához lehessen fűzni, amelyek valóságához kétség nem férhet.

A 206. § /3/ bekezdés esetében olyan gyakorlati nehézségekkel számol a törvény, amelyek egyes esetekben nem teszi lehetővé a kártérítés összegszerűségének megállapítását. A kár jogalapja tekintetében azonban itt is szükséges a bizonyosság, mint ezt a PK. 49.sz. állásfoglalása is megállapítja: "Az általános kártérítésnél a bizonyítási nehézségek csak annyiban jelentősek, amennyiben azok a kár mértéke tekintetében jelentkeznek". Ebben az esetben a károsultnak éppen az nyújt megfelelő jogvédelmet, hogy a bíróság nem hárítja rá a bizonyítási teher következményeit azon a címen, hogy nem sikerült az összegszerűséget bizonyítani.

A vélelmek esetében szintén életdiktálta célszerűségi okból tekint el a törvény a vélelmezett tény bizonyításától, széles körben helyt ad azonban a vélelmek megdöntésének.

Nem szükséges természetesen az abszolút igazság szerinti tényállás felállítása, ha a törvény kifejezetten lehetőséget ad a valószínűség alapján való döntésre /pl. 170.§ /2/ bek./. Az ilyen lehetőségek azonban rendszerint meghatározott eljárási jogok és kötelezettségek tárgyában való bírói döntésre vonatkoznak, s így nem értelmezhetők az abszolút igazság kiderítése alapelvének megtöréseként.

Nem fogadhatjuk el tehát Hartai koncepcióját, s azt kell állítanunk, hogy az abszolút igazság kiderítésének követelménye a polgári perben alapelvi erővel érvényesül, kivétel ez alól csak a törvény által engedélyezett körben, s akkor lehetséges, ha az abszolút igazságnak megfelelő tényállás megállapítása az adott esetben lehetetlen, illetve valamely legális okból célszerűtlen /pl. vélelmek, valószínűsítés/.

II. Az igazság megállapításának különös helyzete az apasági és származásmegállapítási perekben

Elfogadva, hogy az abszolút igazságnak megfelelő tényállás általában kideríthető a polgári perekben, arra is utalunk, hogy a gyakorlatban ez nem minden esetben lehetséges, különböző okok miatt, így pl. azért, mert a bizonyítékok már nem állnak vagy eredetileg sem állottak volna rendelkezésre, vagy a tény bekövetkezte és a bizonyítás között hosszú idő telt el stb. Az előbbieknél kisebb súlyú, a bizonyítást általában nem lehetetlenítő, de azt jelentősen megnehezítő körülmény a bizonyítandó tény /oselekmény, esemény/ sajátos jellege, mely különös jelentőséggel bír az apasági és származásmegállapítási perek esetében, ahol olyan tényeket, eseményeket kell bizonyítani, amelyek a felek legbensőbb magánügyei, erkölcsileg "zárt" területei. A közösülés, a nemi viszony, mint bizonyítandó tények jelentősen behatárolják a bizonyítás lehetséges és szükséges eszközeit, ugyanakkor az általános szabályoktól eltérő bizonyítási módszerek alkalmazását is lehetővé illetve szükségessé teszik. Molnár szerint a Pp. "valaminő fokozott bizonyossági követelményt"³⁴ állít fel a személyállapokra vonatkozó pereknél. Véleményünk szerint azonban ez esetben nem arról van szó, hogy itt fokozott bizonyosságot, magasabb fokú igazság-

megállapítást tűzne ki a törvény, hanem arról, hogy éppen ezen perek speciális helyzete miatt itt nem lehet csupán az általános szabályok szerint eljárni. Ha elfogadjuk, hogy éppen az általunk tárgyalt perekben nehezebb a "hagyományos" eszközök segítségével a valóságnak megfelelő tényállást megállapítani, akkor belátható, hogy pontosan ez a körülmény alapozza meg a bizonyítás eltérő sajátosságait. Ezekben a perekben a bizonyítandó tényekre irányuló megismerés útjai objektíve behatároltabbak, mint másutt.

1. A tanubizonyítás speciális szabályai

a/ A hozzátartozó és az orvos vallomástételi kötelezettsége. A nemi viszony, de különösen a csupán alkalmi vagy egyszeri nemi érintkezés megtörténtének rekonstruálását nemcsak erkölcsi szegyenkezésből fakadó okok nehezítik, hanem az is, hogy az emberek legbensőbb életének eseményeiről keveseknek, többnyire csak a barátoknak, közeli hozzátartozóknak van tudomásuk. A tanuvallomás megtagadásának általános szabályai alapján /Pp. 170. § /1/ bek. a/ pont/ azonban a hozzátartozó megtagadhatja a vallomástételt. Azzal, hogy a törvény az általunk tárgyalt perek vonatkozásában ezt a szabályt félreteszi, nem azt sugallja, hogy ezekben a perekben valami magasabb fokú bizonyosság elérésére volna szükség, hanem az életdiktálta követelményeknek megfelelően tágitja a bizonyítási eszközök körét. Ez abból is következik, hogy a hozzátartozó vallomásmegtagadási joga sem azon alapszik, hogy a törvény ilyen esetben eltekintene a valóság teljes feltárásától, az abszolút igazság szerinti tényállás felállításától, hanem az elvárhatóság hiánya alapozza meg azt. A hozzátartozó kihallgatásának lehetővé tételéből azonban nem következik, hogy vallomásának hitelt érdemlőségével kapcsolatban adott esetben ne merülnének fel bizonyos kétségek. Feltétlenül figyelembe kell venni, hogy

a hozzátartozóknak tudomásuk lehet ugyan a nemi kapcsolat-ról, mégis éppen a rokonságból fakadó személyes érdekelt-ség miatt tényállásaik jelentős kritikával szemlélhetők. Helyes iránymutatást adott ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Biróság Pf.III.20.883/1958.sz. ítéletében: "A közeli hozzátartozók vallomása egymagában a rokonsági kapcsolat miatt nem hagyható figyelmen kívül, hisz a családi élet belső történéseiről legtöbbször a legközelebbi hozzátartozóknak van közvetlen tudomás alapján észlelésük. A rokon tanuk vallomását azonban nem lehet figyelembe venni akkor, ha nélkülözik a szükséges tárgyilagosságot és elfogultak az egyik fél tekintetében..."³⁵

Ugyanosa a bizonyítandó tényre tekintettel bővíti a bizonyítási eszközök körét a 286. § /2/ bekezdésének második fordulata, amely az orvosi titoktartást oldja fel oly módon, hogy vallomás tételére kötelezi az orvost akkor is, ha a titoktartás alól nem mentették fel. Ezt a rendelkezést szintén az általunk tárgyalt perek speciális mivolta teszi szükségessé, s ismételten nincs szó magasabb fokú bizonyos-sági követelményről. Az, hogy az általános szabályok szerint az orvos a tanuvallomást a 170. § /1/ bekezdés o/ pontjában foglalt oknál fogva megtagadhatja, azzal magyarázható, hogy ilyen esetben a törvény a valóság feltárását, az igazság megállapítását egyéb útra tereli, azaz feltételezi, hogy az orvosi titoktartás sérelme nélkül is az abszolút igaz-ságnak megfelelő tényállás állítható fel. Az apasági és származásmegállapítás iránti perek vonatkozásában azonban ezen álláspont töretlen fenntartása az igazság kiderítését veszélyeztetné, hiszen e perekben döntő súllyal bírnak az "orvosi jellegű" bizonyítékok - még ha a szakértői bizonyí-tást nem vesszük is figyelembe -, így az orvosi tanuvallomás mellett a szülési és kórtörténetek, kezelési adatok, zárójelentések stb.

b/ A felek előadása. A felek azonos tartalmú ténybeli nyilatkozatait - így a beismerést, mindkét fél egyező, vagy az egyik félnek az ellenfél által kétségsbe nem vont előadását - a 286. § /1/ bekezdés szerint nem lehet bizonyítékként értékelni, mégis értékes adatokat jelentenek. Nem osztható az az álláspont /Molnár J./, mely szerint a fenti rendelkezés ezeket a nyilatkozatokat a mérlegelés köréből is kizárná. Egy kérdés ugyanis az, hogy valamely tény bizonyítékként értékelhető-e, s egy másik az, hogy a 206. § /1/ bekezdés szerinti mérlegelés körébe vonható-e. A mérlegelés szó ebben az értelemben éppen a felek előadásainak és a bizonyítékoknak az egybevetését jelenti, s a 286. § /1/ bekezdés nem ebből a körből zárja ki a felek egyező ténybeli nyilatkozatait, hanem azt akadályozza meg, hogy a bíróság ezeket bizonyítás elrendelése nélkül valónak fogadja el /163. § /2/ bek./.

A 286. § /1/ bekezdést Molnárral szemben nem ítéljük "túlzottan óvatosnak", s nem hisszük, hogy ellentétes lenne a szabad bizonyítási rendszerrel, hanem garanciális szempontból - tekintettel a gyerek családi jogállásának tisztázásához fűződő komoly társadalmi érdekekre - szükségesnek tartjuk. Ez sem jelent azonban fokozott bizonyossági követelményt, hanem csupán az ahhoz fűződő társadalmi érdeknek ad megfelelő eljárásjogi formát, hogy a gyermek családi jogállása a tényleges állapotnak megfelelően, s ne másképpen nyerjen tisztázást - tehát a természetes apa apaságát állapítsa meg a bíróság. Az ezt bizonyító tények pedig még a Csjt. 38. § /2/ bekezdés a/, b/ pontjai esetében sem állapíthatók meg teljes bizonyossággal, csupán a felek egyező ténybeli nyilatkozatai alapján, de főleg nem a "c" pont esetében, ahol az ilyen nyilatkozatok bizonyítékként való értékelése egyenesen lehetetlenné tehetné az abszolút igazság feltárását.

A 286. § /1/ bekezdés elvi alapja tehát nem az, hogy e perekben "különös súlyt helyez a törvény a való tényállás megállapítására"³⁶, vagy "fokozott bizonyosságot" /Molnár/ követel meg, hiszen ha elfogadjuk, hogy a Pp. alapelveként fogalmazza meg az abszolút igazság megállapítását, ennél magasabb fokú igazságról egyáltalán beszélni is felesleges, hiszen az fogalmilag kizárt.

A felek egyező ténybeli előadásai alapján felmerült adatokra nézve szükséges a bizonyítás lefolytatása, a Cs.jt. 38. § /2/ bekezdés a/ és b/ pontjai esetében az életközösségre, huzamosabb nemű viszonyra vonatkozó egyező ténybeli nyilatkozatok esetén sem mellőzhető tanuk meghallgatása, s ha szükséges antropológiai és vércsoportvizsgálat elrendelése, a "c" pont alá eső ilyen előadás esetén ellenben a tanubizonyítás mellett feltétlen el kell rendelni az érdekeltek vércsoport- és antropológiai vizsgálatát is. Enélkül aligha állítható fel az abszolút igazságnak megfelelő tényállás.

c/ Az anya tanuvallomása. A beavatkozás törvény adta lehetőségével az anyák ritkán élnek. A Legfőbb Ügyészségnek a családjogi ítélkezésről készített 1979-es összefoglaló jelentése szerint azonban a bíróságok gyakorlata sem tekinthető egységesnek az anya beavatkozási jogának biztosításával kapcsolatos szabályok érvényesítése tekintetében. "Előfordul, hogy az anya részére a keresetlevelet nem kézbesítik, hanem tanuként idézik, s ebben a beavatkozási jogára való figyelmeztetés elmarad, ezt azonban a bíróság a tárgyaláson pótolja. Esetenként arra is akad példa, hogy beavatkozási jogára sem a tárgyaláson, sem az idézésben nem figyelmeztetik... Előfordult az is, hogy a bíróság a gyermek által apaság megállapítása iránt indított perben az anyát II.r. felperesként "perbe vonta". "Általános jelenség azonban, hogy az anya nem kíván beavatkozni, hanem tanukénti meghallgatását kéri. Ilyen esetben - a törvényes kivételektől /299. § /2/ bek./ eltekintve - a bíróság köte-

les a kérelmet teljesíteni. Simor A. állapítja meg, hogy az anya tanukénti meghallgatásának még akkor színes akadálya, "ha az anya a per folyamán olyan időben avatkozik be, amikor már korábban tanuvallomást tett".³⁷ Ezt a következtetést valóban alátámasztja a szabad bizonyítási rendszer, valamint a 206. § /1/ bekezdés második fordulata, amely szerint a bíróság a bizonyítékokat a maguk összességében értékelés meggyőződése szerint bírálja el. Nem akadálya természetesen az anya tanukénti meghallgatásának az sem, ha az anya mint peres fél a gyermektartási perben már tett vallomást. Ezzel kapcsolatos útmutatást tartalmaz a P.törv. 22.372/1957.sz. határozata, amely arra figyelmeztet, hogy ha az anyának a különböző perekben tett nyilatkozatai illetve vallomásai lényeges eltérést mutatnak, ezeket az anya elé tárva az eltéréseket tisztázni kell. Enélkül azonban nem tehető félre a vallomás azzal az indokkal, hogy eltér a korábbiaktól.

Az anya tanuvallomásának értékelése hiteltérdemlőségének megállapítása mindig vitatott kérdés volt. Már a Kuria hangsúlyozza P.1969/1949.sz. ítéletében, hogy az anya vallomása - még ha magában áll is - lehet olyan megnyugtató, hogy a bíróságot teljes mértékben meggyőzi, a vallomás értékelésénél azonban fokozott figyelemmel kell eljárni.

Az a törvényi szabályozás, hogy az anya tanuként kihallgatandó, kétségtelenül a gyermek érdekeit látszik szolgálni. Olyan tényekről, mint a közösülés, nemi viszony, az anya bír a legközvetlenebb tudomással, így az igazság kiderítésében fontos, sokszor alapvető szerep juthat az anyai tanuvallomásnak. Amennyire hasznos lehet azonban az igazság szempontjából ez a vallomás, legalább annyira el is térítheti a bíróságot a valósággal adekvát meggyőződés kialakításától. Nagyfokú óvatosság és körültekintés indokolt tehát a "Janus-arcu" anyai tanuvallomás vonatkozásában.

Az anya szerepe az általunk tárgyalt perekben is sokrétű, tartalmilag gazdagabb, mint általában a tanué. Az anya érdekelttsége a per kimenetelében vitathatatlan, amelyet az a törvényi rendelkezés is kifejez, amely vélelmezi az anya érdekelttségét azzal, hogy a beavatkozásra anélkül ad lehetőséget, hogy az anya jogi érdekét az 55. § szerint megjelenő a bíróság előtt. Ezt a törvényi vélelem által is értékelte érdekelttséget nem lehet figyelmen kívül hagyni az anya tanuvallomásának értékelésekor.

Az igazság megállapítását az segíti leginkább elő, ha az anyai tanuvallomást nem elszigetelten, hanem a többi bizonyítékkal összhangban értékeli a bíróság. A Legfelsőbb Bíróság PK 264.sz. állásfoglalása megfelelő iránymutatást ad az anya tanuvallomásának értékelésével kapcsolatban. Egyfelől megengedi, hogy adott esetben a bíróság az anya egyedülálló vallomása alapján is megállapíthassa a tényállást, másfelől nagy körültekintésre int. "Az anya tanuvallomása, mint bizonyíték, ugyancsak szabad mérlegelés alá esik. A szabad mérlegelés elvére tekintettel nem lehet kizárni, hogy a bíróság az adott helyzetben és az adott körülmények között olyan bizonyítékként fogadja el, amelyre tényállást megnyugtatóan alapíthat. Erre azonban csak a per összes adatainak gondos mérlegelése mellett kerülhet sor." /PK. 264.sz./ A valóságnak megfelelő tényállás megállapítására juthatunk, ha az anya tanuvallomását, amennyiben azt a perben felmerült több más adat illetve bizonyíték is - így más tanuvallomások, szakértői vélemény, alperes nyilatkozatai stb. - alátámasztja, legalább a nemi érintkezés megtörténte valónak fogadjuk el. Nem szolgálja azonban az igazság megállapítását és súlyos visszaélésekre adhat alapot, ha a per egyéb bizonyítékai, adatai által alá nem támasztott, esetleg ezeknek ellentmondó anyai tanuvallomást megnyugtató bizonyítékként értékeljük.

A Legfőbb Ügyészség említett összefoglaló jelentése

szerint bíróságaink "az anya vallomását egyéb bizonyítékokkal egybevetve megfelelően értékelik."³⁸ Eseti törvényesítések azonban tapasztalhatók, ilyen volt pl. az, amikor a járásbíróság az alperes apaságát a Csjt. 38. § /2/ bekezdés c/ pontjára utalással az anya egyedülálló vallomása alapján állapította meg. Az alperes - aki a gyámhatóság előtt tagadta, hogy a kk.felperes tőle származna, és azt állította, hogy az anyának más férfival is volt kapcsolata - a tárgyaláson nem jelent meg. A bíróság az elővezetést nem rendelte el, a vércsoport- és antropológiai vizsgálat lefolytatását mellőzte, ezért az ítélet megalapozatlan.³⁹

2. A szakértői bizonyítás speciális szabályai

a/ A szakértői bizonyítás szerepe a tényállás megállapításában. Az orvosszakértői bizonyítás az apasági perekben - ha nem is tekint nagy múltra vissza - ma már szerte a világon általánosan elfogadott.

"A vércsoportvizsgálat a származási és tartási perekben az elérhető legeredményesebb és leghathatósabb bizonyítási módszer, mert közvetlenül a származásra szolgáltat természettudományos értékű, szubjektivitástól mentes adatot... A tanuvallomások a származásra közvetlen bizonyítékot nem szolgáltatnak " - állapítja meg a 306/1978.IM.sz. közlemény. Az apasági és származásmegállapítás iránti perekben a szakértői bizonyítás lefolytatása általánosnak mondható. Az alkalmazott vizsgálatok a következők: a vércsoportvizsgálat, az antropológiai vizsgálat, a szerostatisztikai vizsgálat, a nemzőképességi vizsgálat, valamint a szülészeti kórkép adataira támaszkodó vizsgálatok. Az abszolút igazságnak megfelelő tényállás felállítása szempontjából a szakértői bizonyításba vetett bizalom valóban indokolt. A természettudományos egzaktság azonban

nem jelenti azt, hogy a szakértői véleményekkel kapcsolatban semmi aggály ne merülhetne fel. A téves szakértői vélemény lehetőségével - ha igen ritkán fordul is elő - mindig számolni kell. Szakértői tévedést különösen az alábbi tényezők okozhatnak.

A személyosere, azaz a vizsgálaton, az eljárási szabályok kijátszásával nem az idézett személy jelenik meg. Ennek érdekes esetét írja le Hartai L.: "A vércsoportvizsgálaton az "alperes" csak akkor jelent meg, amikor az anyán és a gyermekeken már elvégezték a vizsgálatot, és az "alperestől" történő vérvételen nem voltak jelen. A véréadó azonban nem az alperes volt, hanem a reá nagyon hasonlító unokatestvére, aki a valódi alperes személyi igazolványával jelent meg a vérvételen. Az eredmény "nem kizárt" eredményt hozott és akkor ... jelentkezett az alperes, és tőle vett vérmintákból született "kizáró" eredmény."⁴⁰ Bármennyire szabályozott legyen is a vérvételi eljárás, a későbbiekben sem zárható ki az ilyen tévedési lehetőség.

Emberi eredetű therápiás szervek alkalmazása /pl. vérátömlesztés/ után, ha a vércsoportvizsgálatot 3 hónapon belül végzik el, az téves eredményt mutathat. Ha a szakértő ennek ellenére megtartotta a vizsgálatot, ezt a szakvéleményben fel kell tüntetni, hogy a bíróság a megismétlés kérdésében határozhasson.

A gyermek életkora mind a vércsoportvizsgálatoknál, mind az antropológiai vizsgálatoknál forrása lehet tévedéseknek. Csecsemőknél vércsoportvizsgálat csak a 8 hónapos kor betöltése után rendelhető el, azonban az A-variánsoknál és egyes vérsavójellegeknél /Hp, Gm, Gc/ kapott kizáró eredmény esetében egy éves kor után megismételhető. Az antropológiai vizsgálatok szakértői gyakorlatában hosszú ideig nem alakult ki egységes álláspont arra nézve, "hogymilyen életkorra adható meg az a határ, amely a szakértőnek biztosíték a jellegek pontos összehasonlítására."⁴¹

Ezt az életkort Somogyi 1-2 évben, Hammer 3 évben jelölte meg. Nyugat-Európában általános gyakorlat, hogy csak a gyermek három éves kora után végeznek ilyen vizsgálatokat.⁴² Hazánkban az OIOI 3.sz. módszertani levele a közelmúltban e kérdésben egységes gyakorlatot írt elő.

Téves szakvéleményt eredményezhet az is, amit Zoltán Imre a "szakértő igénytelenségének" nevez. "Ez az igénytelenség szüli, hogy a szakértő nem alkalmazza az orvostudomány mindazon eljárásait, amelyeket a jogszabály lehetővé tesz számára, nem agzakt vizsgálaton alapuló megállapításokra támaszkodik, hanem szubjektív értékitőletet mond, nem szerzi be a hatóság által olykor nem is érzékelhető, de az ügy orvosi relevanciája szempontjából döntő korábbi orvosi dokumentumokat stb."⁴³ Ehhez hasonló eset az is, amikor a szakértő "általánosít", vagyis az orvostudomány általános tételeit, s nem a konkrét esemény etiológiáját vizsgálja a vélemény adásánál.

A szakvélemény téves értékelésére vezethet az is, amikor a szakértő jogkérdéseket akar megoldani, a bíróság által támasztott esetleg túlzott "követelődzésre" engedékenyen válaszol, s mintegy átvenni kívánva a bíróság feladatát, olyan fejtegetésekbe bocsátkozik, amelyek a természet-tudományos ismereteit meghaladják.

A téves szakértői vélemények kiküszöbölése érdekében az igazság megállapítása szempontjából nem közömbös, hogy milyen a bíróság és a szakértői intézmény közötti együttműködés. Előfordult, hogy a bíróság által elrendelt antropológiai vizsgálatot azért nem végezte el az orvosszakértői intézet, mert "kizárt" eredményű vércsoportvizsgálati eredmény született. Az ügyben emelt törvényességi óvást elbíráló határozat /P.törv. II.20.229/1978./3.sz./ felhívta az intézményt szakvélemény adására, azzal az indokolással, hogy előfordulhat olyan eset, hogy a kizáró vércsoportvizsgálati eredmény ellenére, a per egyéb adatai alapján

az alperestől származik a gyermek, s a "bírósnak a bizonyítékok mérlegelésére vonatkozó jogának bármiféle csorbítása az igazság kiderítését akadályozná."

A törvény, más jogszabályok rendelkezései, a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata - az abszolút igazság kiderítése alapelvének megfelelően - igyekeznek kiküszöbölni a szakvélemények említett hibalehetőségeit.

A 9/1965.IM.sz. rendelet a vérvétel szigorú alakiságairól rendelkezik, így a személyazonosítás elnevezített szabályozása /38. § /3/, /4/ bekezdések/, a vérvételre nem idézett érdekeltek jelenléti jogának biztosítása /39. §/, megfelelő garancia a személycsere általános megakadályozására.

Az orvosszakértői vizsgálatokon való személyes megjelenést a Pp. 300. §-a van hivatva előmozdítani. E szakasz érdekessége, hogy olyan kényszerintézkedést rendel alkalmazni a vércsoportvizsgálaton és más orvosszakértői vizsgálatokon meg nem jelenő "bármelyik érdekelttel" szemben, amelyekkel a Pp. egyébként a bíróság előtti meg nem jelenést szankcionálja a tanúk és a szakértők vonatkozásában. Alkalmazása akkor is lehetséges, ha az idézett személy megjelenik ugyan a vizsgálaton, de annak nem hajlandó magát alávetni. Azonban a Pp. nem határozza meg előg szabatosan, hogy kiket ért "bármelyik érdekelt" alatt. A Szegedi Megyei Bíróság Pf.I.21.408/1970.sz. eseti döntése /BH. 1971. 11.sz. 6555.sz. jogeset/ az alábbi módon így szik a fenti kifejezés tartalmát meghatározni: "e személyek lehetnek a felek, a tanúk, a beavatkozók vagy a kk. törvényes képviselője /anya/." A legproblematisabbnak a tanu vérvétel türesére való kötelezése tünik, s ezzel kapcsolatban helyesen állapítja meg Kun Tibor, hogy "a tanui státuszban a vérvételt elrendelő végzéssel változás következik be. Korábban ugyanis a per mikénti eldöntéséből reá nézve jogok és kötelezettségek nem származhattak, azonban a vizsgálat lrendelését követően - ennek

eredményétől függően - anyagi jogilag is érdekeltté válik."⁴⁴
A 300. § alapján elrendelhető kényszerintézkedések a pénz-bírság és az okozott költségek megtérítése. Hatályos jogunk az elővezetést ez esetben nem engedi alkalmazni, ellentétben a korábbi szabályozással /30.000/1947.IM.sz.rend./. Érdekes megoldást alkalmaz a svájci jog, amikor az anya távolmaradása esetén a kereset elutasításának és a per megszüntetésének ad helyt.⁴⁵

Más szakértői tévedési lehetőségek kiküszöbölése jogszabályi úton kevésbé lehetséges. E téren fő feladat az orvosszakértői gyakorlat egységesítése, amelyet jól szolgál az a rendelkezés, hogy az országban mindössze három intézményt - a Budapesti, a Pécsi és a Szegedi Igazságügyi Orvostani Intézetet - bízta meg ezen vizsgálatok lefolytatásával. Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3.sz. módszertani levele az orvosszakértői gyakorlat tartalmi egységesítésére törekszik.

Mindezek ellenére gyakran előfordul, hogy az adott esetben a szakvélemény nem alkalmas a bíróság meggyőzésére, s az abszolút igazságnak megfelelő tényállás felállítása érdekében a bíróság a Pp. további kisegítő rendelkezéseit is alkalmazza.

A 177. § /4/ bekezdésében a Pp. bármely okból lehetővé teszi más szakértő kirendelését, ha ez a bíróság szerint szükséges. Ilyen ok lehet az is, hogy a szakvélemény valamely tévedés okából nem meggyőző.

A 182. § /3/ bekezdés szerint, ha a szakvélemény homályos, hiányos, önmagával, más szakértő leletével vagy a bizonyított tényekkel ellentétben állónak látszik vagy helyességéhez egyébként nyomatékos kétség fér, a szakértőtől felvilágosítást kell kérni, s ha ezt nem tudja megadni, a bíróság más szakértőt hív fel véleményadásra. Ezzel összhangban állapítja meg a 306/1978.sz. IM. Közlemény, hogy ha a bíróság a szakvélemény helyességét vitathatónak tart-

ja, elrendelheti a vérosoportvizsgálat új vérvétellel való megismétlését. Ha ez az un. másodszakértői igénybevétel sem vezetne eredményre, a bíróság megkeresi az ETT. Igazságügyi Bizottságát, amely a szakvélemények összevetése után az egyes szakkérdésekben állást foglal, testületi szerv lévén azonban véleményét csak írásban terjesztheti elő, a kizárt a tárgyalásra való "megidézése". Az esetleg fennmaradó kétségek elosztatása érdekében mégsem lenne célszerűtlen, ha valamilyen formában mód volna az ETT IB. referáló orvosszakértőjének megidezésére.

b/ A szakértői vélemények fajai, a vérosoportvizsgálat. Az emberi vértulajdonságok különbözősége, a vérosoportok létezése egy hosszan tartó kutatási folyamat során, a XIX. század közepétől Landois, Landsteiner, Shattock kísérletei alapján Bernstein vérosoportöröklési törvényeiben nyert bizonyosságot.

Bíróságaink azonban sokáig nem alkalmazták ezt a ma már általánosan elfogadottnak mondható vizsgálatot. Az 1940-es évekig a Kuria is azt az álláspontot foglalta el, hogy nem fogadható el megnyugtató bizonyítékként a vérosoportvizsgálat. Egy 1941-ben kelt kuriai határozat /P.III. 4671/1941./ már bizonyítékként hajlandó elismerni a vérosoportvizsgálat kizáró eredményét: "érintkezett bár nemileg a fogantatás időszakában a férfi az anyával akárhányszor, ha az anya, a férfi és a gyermek mindegyikének vérosoportja más, a gyermek ebből a nemi érintkezésből nem származhatott." Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ez a vizsgálat már ebben az időben általánosan elfogadottá vált volna hazánkban. Karay Pál írja 1948-ban: "A Kuria családügyi tanácsa elé az elmúlt 15 év alatt - tudomásom szerint - csak egy ügy került, amelyben a bíróság vérosoportmeghatározást foganatosított s eredményét mérlegelés tárgyává tette."⁴⁶

A széleskörű alkalmazás a felszabadulás után fokozatosan indult meg. Az 50-es évek elejéig csak az ABO-vércsoportjelleg vizsgálatát lehetett elrendelni, az idők folyamán azonban egyre több vércsoportjelleg és tulajdonság megállapítását vonták a vizsgálatok körébe. 1956-ban már az ABO mellett az MN vércsoportrendszerek vizsgálata is általánosan elterjedt, a 60-as évekre további jellegek váltak elfogadottak, így pl. az Rh-rendszer, a Kell-, a Duffy- és a Hp-rendszer stb.⁴⁷ Az OIOI 3.sz. módszertani levele már 13 vércsoportrendszer vizsgálatát írja elő. Ez a felsorolás szinte valamennyi Európában alkalmazott módszerre kiterjed, egyeseket azonban - mint pl. a PGD, ESD jellegek - nem említi, holott ezeket némely nyugati államban, pl. az NSZK-ban, sikerrel alkalmazzák.⁴⁸

A vércsoportvizsgálatok alkalmazása az apasági perekben döntő fordulatként értékelhető az igazság megállapítása szempontjából. Az ez úton nyert objektív, természettudományos értékű bizonyíték vezérfonalként szolgálhat a bíróság számára meggyőződésének kialakításában. A vércsoportvizsgálat elrendelését csak feltétlen indokolt esetben szabad mellőzni, egyes esetekben pedig - így a Csjt. 38. § /2/ bekezdés c/ pontjára alapított keresetnél - semmilyen okból nem tehető félre. Ennek a követelménynek bírói gyakorlatunk általában meg is felel, a Legfőbb Ügyészség említett összefoglaló jelentése is csak eseti törvénysértéseket említ, amikor a bíróságok egyszeri nemi érintkezés alapján - vércsoport- és antropológiai vizsgálat elrendelése nélkül - hoztak ítéletet.

Az apasági és származásmegállapítása iránti perekben az elrendelt vércsoportvizsgálat eredményeként kétféle eredmény állapítható meg: apaság kizárt illetve nem kizárt. A szakértői vélemények felhasználásában azonban a fejlődés iránya affelé mutat, hogy a szakvélemények az apaságra pozitív eredményt is produkáljanak, mint a szerostatisztikai és az antropológiai vizsgálatok.

A szerosztatisztikai szakvéleményben a szakértő "vércsoportvizsgálatok útján nyert, objektív öröklésbiológiai megállapításokat közöl a bírósággal... Mivel az értékelést öröklésbiológiai törvények szabják meg, azért ez a szubjektivitástól mentes." /OIOI 3.sz. módszertani levele/ A tulajdonképpeni szakvélemény itt egy százalékos érték, amely az apaság valószínűségét hivatott illusztrálni. A valószínűség azonban nem növekszik egyenes arányban a százalékos értékkel, s csak igen magas érték /95 % felett/ esetén állítható, hogy a vizsgált személy apasága valószínű.

A szerosztatisztikai szakvélemény fő értékei tehát az igazság megállapításának szempontjából a természettudományos objektivitás és az ezen alapuló pozitív információ lehetőség az apaság vonatkozásában.

Az antropológiai szakvélemény. Az emberi külső egyes tulajdonságainak öröklődése tapasztalati tény, amely nem kívánt olyan tudományos igazolást, mint a vércsoporttulajdonságok létezése. Az emberi átöröklés törvényszerűségeivel foglalkozó tudomány is mégis nagyon fiatal, alig 70 éve, hogy Farabee megállapította az első örökléstani szabályt az emberre vonatkozólag.⁴⁹ Az antropológiai örökléstani vizsgálatok hamarosan a bírósági eljárásban is felhasználást nyertek, először 1926-ban Ausztriában vezették be rendszeresen az apasági perekben. A Legfelsőbb Bíróság egy 1948-ban kelt határozata megállapítja, hogy "érdekes adat lehet a perben az alperes és a gyermek közötti esetleges testi hasonlóság. Foganatosítani kell tehát a gyermek és az alperes antropológiai vizsgálatát." /P.III.3398/1948./ 1949 óta hazánkban is rendszeressé vált ez a vizsgálati módszer.

A valóság feltárásában betöltött szerepe hasonló a szerosztatisztikai szakvéleményhez, természettudományos módszerek alkalmazása révén itt is pozitív eredményt kaphatunk az apaságra nézve.

Amint a 306/1978.IM.sz. közlemény is megállapítja, az apasági és a származásmegállapítás iránti perekben "a bizonyítási eszközöknek egymástól eltérő sajátosságai vannak."

A szakértői véleményt természettudományos pontossága, a tévedés kisebb lehetősége jellemzi, a tanuvallomások viszont olyan tényekre deríthetnek fényt, amelyek kiegészítik, erősítik, vagy lerontják a szakvélemény meggyőző erejét. Az igazság megállapítása szempontjából tehát itt is döntő szerephez jut a bizonyítékok szabad értékelése. A hiteltérdemlőség vizsgálata ugyan döntő súllyal a tanuvallomások tekintetében vetődik fel, a szakértői tévedés említett eseteire figyelemmel ez utóbbi körben sem zárható ki teljesen.

J e g y z e t e k

- 1 Névai-Szilberek: Polgári eljárásjog /Bp. 1977./ 61. 1.
- 2 Névai-Szilberek: i.m. Uo. /Nikisch: Zivilprozessrecht/
- 3 Névai-Szilberek: i.m. 92. 1. /Plósz Sándor/
- 4 Christoph von Greyerz: Der Beweis negativer Tatsachen /Bern 1963./ 50-51. 1.
- 5 Christoph von Greyerz: i.m. 60. 1.
- 6 Vö. Révai Tibor: Az igazság megállapítása a polgári perben. Magyar Jog. 1963. 179 1.
- 7 Vö. Arisztotelész: Organon./Bp. 1961./
- 8 Lenin: Materializmus és empiriokriticiizmus. Lenin Összes Művei 18.
- 9 Földes Tamás: Igazság az igazságról /Bp. 1976./ 45. 1.
- 10 Földes Tamás: i.m. 67. 1.
- 11 Földes Tamás: i.m. 53. 1.
- 12 Hámori Vilmos: Az igazság és megállapítása a polgári perben. Magyar Jog. 1961. 510. 1.
- 13 Hámori Vilmos: i.m. uo.
- 14 Hámori Vilmos: i.m. 511. 1.
- 15 Vö. Névai László: A törvényesség, az igazságosság és a nevelő feladat a polgári eljárásban. Jogtudományi Közlöny. 1958. 387. 1.
- 16 Hartai László: Az abszolút igazság és a Pp. Magyar Jog. 1962. 420. 1.
- 17 Hámori Vilmos: i.m. 509. 1.
- 18 Földes Tamás: i.m. 136. 1.
- 19 Földes Tamás: i.m. 134. 1.
- 20 Hámori Vilmos: i.m. 507. 1.
- 21 Szilberek Jenő: Az ügyész a polgári eljárásban /Bp. 1961./ 7. 1.
- 22 Hámori Vilmos: A tényállás megállapítása a polgári perben. Magyar Jog. 1963. 122. 1.
- 23 Hartai László: i.m. 421. 1.
- 24 Voltaire: Oeuvres completes 1785. t. II. 4. 420. 1.

- 25 Földes Tamás: A marxista filozófia bizonyításelméletének alapjai. /Bp. 1967./ 219. 1.
- 26 Földes Tamás: i.m. /25. alatt/ 218. 1.
- 27 Hámosi Vilmos: i.m. /12. alatt/ 509. 1.
- 28 Földes Tamás: i.m. /25. alatt/ 228. 1.
- 29 Hámosi Vilmos: i.m. /12. alatt/ 509. 1.
- 30 Hámosi Vilmos: i.m. /12. alatt/ 511. 1.
- 31 Molnár János: Az igazság megállapítása a Pp-ben. Magyar Jog. 1963. 180. 1.
- 32 Hámosi Vilmos: i.m. /12. alatt/ 510. 1.
- 33 Csiki Ottó: Az abszolút igazság és a polgári per tényállásának megállapítása. Magyar Jog. 1962. 513-518. 1.
- 34 Molnár János: i.m. 181. 1.
- 35 Csiki Ottó-Simor Attila: Az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek. /Bp. 1961./ 146. 1.
- 36 Fehér Miklós-Farkas József: Az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek /Bp. 1961. 1961./ 14. 1.
- 37 Csiki Ottó-Simor Attila: i.m. 147. 1.
- 38 A Legfőbb Ügyészség Ig.542/1979.számú összefoglaló jelentése a családjogi perekben folytatott ítélkezési gyakorlat elemzéséről. 16. 1.
- 39 Vö. Legfőbb Ügyészség... /Függelék 16.sz. jogeset/
- 40 Haraszti László: A származásmegállapítás iránti perekben alkalmazott szakértői vizsgálatok értékeléséről. Magyar Jog. 1979. 529. 1.
- 41 Susa-Szabó: A gyermek életkorának jelentősége a származásmegállapítási és antropológiai vizsgálatoknál. Magyar Jog. 1978. 1022. 1.
- 42 Vö. Susa-Szabó: i.m.
- 43 Zoltán Imre: Hiányosságok az igazságügyi orvosszakértői gyakorlatban. Magyar Jog. 1979. 247. 1.
- 44 Kun Tibor: Vércsoportvizsgálat a tanúval szemben? Magyar Jog. 1978. 239. 1.
- 45 Vö. Christoph von Greyerz: i.m. 80. 1.

- 46 Karay Pál: A vércsoportmeghatározás családjogi jelentősége. Jogtudományi Közlöny. 1948. 55. 1.
- 47 Rex-Kiss Béla: Az ABO alcsoport és az Rh-vércsoportvizsgálatok atyasági ügyekben. Jogtudományi Közlöny. 1958. 328. 1.
- 48 Rex-Kiss Béla: Új irányelvek a bírói szakértői véleményezésben az NSZK-ban. Jogtudományi Közlöny. 1978. 158. 1.
- 49 Fehér Miklós-Farkas József: i.m. 56. 1.